

host

aleksander
kaczorowski

ota
pavel

=====
pod povrchem

**ota
pavel**

**aleksander
kaczorowski**

ota

brno 2020

pavel

pod povrchem

**přeložil
martin veselka**

Ota Pavel. Pod Powierzchnia

Copyright © Aleksander Kaczorowski, 2018

Cover photo © ČTK / Pavel Vácha

Translation © Martin Veselka, 2020

Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2020 (elektronické vydání)

This book has been published with the support of the © POLAND

Translation Program

Vydání bylo podpořeno překladovým programem © POLAND

BOOK INSTITUTE

©POLAND

ISBN 978-80-275-0424-4 (PDF)

ISBN 978-80-275-0425-1 (ePUB)

ISBN 978-80-275-0426-8 (MobiPocket)

Obsah

Úvod ===== 11

U buštěhradského rybníka ===== 16

Král vysavačů 17

Zebry 32

Copak může Žid chovat kapry? 47

V zemi Modrovousově 61

Odvážný mladý člověk ===== 82

Chlapec s andělskou tváří 83

Agent Gedeon 97

Nové peripetie 107

První náraz 123

Pohár od Pánaboha ===== 138

Stará láska nerezaví 139

„Hurá, jedu na festival!“ 153

S Duklou mezi mrakodrapy 171

Šílenství 186

Smrt krásných srnců ===== 208

Židovský kruh 209

Euforické jízdy 226

Smrt krásných srnců 242

Větší než Atlantik 257

Nejdelší míle 275

Kalendárium života a tvorby Oty Pavla ===== 307

Ediční poznámka ===== 315

Bibliografie ===== 317

Poděkování ===== 323

Seznam vyobrazení ===== 325

Jmenný rejstřík ===== 327

**O knížkách Oty Pavla
toho bylo dost řečeno
i napsáno, i když
zdaleka ne tolik, kolik
by si právem zasloužily.**

JIŘÍ MAREK

Úvod

V psychiatrické léčebně v pražských Bohnicích se ani nedivili, když jsem požádal o dovolení vstoupit do pavilonu 23. Je to uzavřené oddělení pro pacienty trpící maniodepresivní psychózou. Na tomto místě 31. března 1973 nad ránem zemřel Ota Pavel.

Kdybychom vytvořili žebříček nejkrásnějších českých knih, v jeho čele by se zcela jistě ocitla *Smrt krásných srnců* (1971). Tato útlá sbírka povídek vychází ve stále nových a nových vydáních. Proslulý sportovní novinář a reportér v ní popsal své nejšťastnější chvíle, které v dětství strávil s otcem, „maminkou, která měla za muže jeho tatínka“ a dvěma staršími bratry v převoznickém domku u řeky Berounky. Mariusz Szczygieł o ní hovoří takto: „Je to kniha, kterou už řadu let kupuji v obrovském množství a rozdávám přátelům. Je to totiž ta nejantidepresivnější kniha na světě...“ Ale nezapomínejme, že to je zároveň i vyprávění o holocaustu českých Židů, o dramatických osudech Oty Pavla a jeho blízkých. O jeho nevléčitelné nemoci, která postihla celou rodinu.

Onemocněl ve věku třiatřiceti let. Nikdo to nevystihl lépe než on sám: „Zbláznil jsem se na zimní olympiádě v Innsbrucku. Zatáhl se mi mozek, jako kdyby přišla mlha z Alp. Potkal jsem tam jednoho pána a pro mě to byl čert se vším všudy, měl kopyta, chlupy a rohy a staleté vykotlané zuby. Šel jsem pak zapálit do hor nad Innsbruck selské stavení. Přál jsem si, aby se rozsvítilo velké světlo a zahrnalo mlhu. Když jsem vyváděl krávy a hřebce z chléva, aby neuhořeli, dorazila rakouská policie. Dali mi železka a vedli mě do údolí. Nadával jsem jim, strhl jsem si boty a šel jsem sněhem bos jako Kristus, kterého vedou na kříž.“

O příčinách spisovatelovy nemoci se spekulovalo řadu let. Říkalo se například, že utrpěl psychický šok vinou německých

fanoušků. Jeho svěřenec z hokejové přípravky Jiří Margolius vzpomínal, že to nebyla „mlha z Alp“, ale němečtí hokejoví fanoušci. Řvali prý jako posedlí, jako to Němci dělají na celém světě, protože to jinak nedovedou. Ota, který seděl vedle nich, pak v jednom okamžiku zaslechl řev gestapáků, kteří vtrhli k nim do bytu, Hitlera řvoucího v rádiu, a uviděl všechny ty hrůzy války, které postihly jeho rodinu.

Ve skutečnosti to bylo úplně jinak. Dne 8. února 1964 vběhl Ota Pavel do šatny československých hokejistů po jejich prohraném zápase se Švédskem. Skákal radostí a blahopřál jim k bronzové medaili. Získali ji navzdory prohře díky brankové převaze nad Kanadou, která byla v pořadí čtvrtá. Ale o tom sportovci nevěděli; mysleli si, že si z nich novinář tropí žerty. Někdo z nich zakřičel:

„Ty Žide, jdi do plynu!“

Pavel zbledl. Po chvíli se usmál a z šatny odešel. Další den se vydal do Alp, aby tam „zaháněl mlhu“.

Zpočátku si řada lidí myslela, že si zvolil život ve svobodném světě. Pouze jeho manželka a nejbližší přítel — spisovatel Arnošt Lustig — neuvěřili. Docházelo jim, co se stalo. Pavel se nervově zhroutil už během základní vojenské služby na začátku padesátých let. Z amerického turné fotbalového klubu Dukla Praha v roce 1962 se vrátil psychicky velice vyčerpaný. Dva roky pracoval na svém knižním debutu. Reportážní vyprávění *Dukla mezi mrakodrapy* mělo vyjít v únoru 1964.

Kniha už byla vytištěná, když v Lustigově pražském bytě zazvonil telefon. Pavel mu volal z Rakouska, z psychiatrické léčebny. Do sluchátka mu zašeptal, že v Innsbrucku na ulici potkal doktora Mengeleho.

Věděl, že i Lustig kdysi Mengeleho potkal. Na rampě v Osvětimi.

Lustig o tom informoval přítelovu manželku. A své přátele z kontrarozvědky. Vypadalo to vážně. Pavel byl důstojník

v záloze, redaktor armádního časopisu *Československý voják*. Kontrarozvědka už ho týden hledala. Kdyby se do vlasti vrátil zdravý, zavřeli by ho na mnoho let. Vyřizování formalit zabralo několik dní. Neobešlo se to bez dobrodružných okamžiků. Sanitka, kterou Rakušané nemocného převáželi, měla těsně před hranicemi nehodu. Spisovatel vystoupil z auta bez pomoci. Na dochovaných fotografiích vidíme, jak stojí poblíž a prohlíží si rozbitý automobil. V klobouku a slunečních brýlích vypadá jako tajný agent.

Na dalším snímku pózuje společně s manželkou a Lustigem. Všichni tři se usmívají.

Lékaři v Ústřední vojenské nemocnici v Praze mu diagnostikovali bipolární afektivní poruchu. Naordinovali mu elektrošoky a farmaka. Tato léčba mu však nepomáhala, a žádná účinnější metoda tehdy známá nebyla. Pavla hospitalizovali celkem šestnáctkrát. „Sedíš samotný na židli týdny, měsíce, roky,“ vzpomínal na pobyt na uzavřeném oddělení. „Tohle první období nebylo strašné pro mne, ale bylo strašné pro ty, kteří mě pozorovali a měli mě rádi. Mně bylo vlastně blaze a vše jsem vykonával vášnivě a z přesvědčení. Dokonce to bylo někdy příjemné, je krásné být žehnajícím Kristem.“

Nejhorší je, když vás pomocí prášků dostanou do stavu, ve kterém si uvědomíte, že jste blázen. Oči se potáhnou smutkem a vy už víte, že nejste Kristus, ale ubožák, kterému chybí zdravý mozek, co dělá člověka člověkem. Dají vás za vylepšené mříže, ačkoliv jste nikoho nezabili a nikomu jste neublížili. Nebyl nad vámi soud a jste vyřizení. A lidi venku si žijou a vy jim začnete závidět.

Může vás zachránit jenom zázrak. Čekal jsem na zázrak pět let.“

A ten zázrak se stal.

V roce 1967 doktor Pavel Grof — mladý psychiatr z bohnické léčebny — spisovateli navrhl, aby podstoupil novátorskou

metodu léčby pomocí lithia. Grof se s ní seznámil během své stáže v západní Evropě. V té době na komunistickém Východě jen málo lékařů vědělo o tom, že tento vzácný prvek, používaný mimo jiné v jaderné fyzice, může mít na nervový systém stabilizující účinky (dnes se používá při léčení bipolární afektivní poruchy běžně).

O léčbě uhličitanem lithným vyprávěl Ota Pavel v dopise svému bratru Hugovi: „Jednoho dne se stal. ZÁZRAK. Přišel můj lékař a v ruce měl nový, skvělý prášek. A pak mi podal ruku a otevřel dveře ústavu.“

To bylo v srpnu 1967. Na podzim téhož roku napsal Pavel během čtrnácti dnů povídku „Kapři pro wehrmacht“. První z osmi povídek, které tvoří *Smrt krásných srnců*.

O této knize přemýšlel už dlouho. „Vím, že jedině mě může zachránit práce,“ svěřil se v únoru 1967 svému bratrovi. Koupil si nový psací stroj a o měsíc později ještě dodal: „Ale mé nejtajnější přání je — jestli budu zdrav — napsat o normálním životě. O starém Proškovi, o Fraňkovi z Rozvěděčika, o poustevníkovi ze Skryjí, knížku povídek o našem tátovi a mámě.“

Knížka se původně měla jmenovat *Můj tatínek*. V prosinci 1967 se Ota Pavel celý týden po sedm hodin denně vyptával otce na jeho dětství a mládí, na jeho předválečnou kariéru prodavače ledniček a vysavačů ve společnosti Elektrolux, na románky a rvačky, okupaci, koncentrační tábory a ztracenou víru v komunismus.

Otec mu vyprávěl i o tom, jak se za války, když starší bratři dostali předvolání k odjezdu do koncentračního tábora v Terezíně, vypravil pro zvěřinu k milované Berounce. Srncí maso jim zachránilo život. Ale otec už se tam nikdy vrátit nechtěl.

„Strašně mě to baví, ale je to dost těžký,“ svěřil se Pavel v dopise matce, „protože mám psát o tátovi jako o Židovi a nesmím z něho udělat ani chudáka, ani moc velkého hrdinu, prostě tak, aby to působilo a bylo pravdivý. Některý věci, které

jsem tam chtěl dát, jako že byl v cizinecký legii atd., jsem vypustil a zase některý jsem si přimyslel. Tak nevím, jak se na to bude tvářit, asi mi vynadá.“

Otec mu „nevynadal“. Nikdy si tu knihu nepřečetl.

**U buštěhradského
rybníka**

Král vysavačů

1

O dědečku Ferdinandovi se toho ví jen málo, snad jen to, že jednou přerazil synovi o záda židli. Leo totiž udělal služebné dítě a nechtěl se s ní oženit. Po hádce s otcem utekl z domova a na jaře 1919 přešel zelenou hranici do Německa. Podle rodinné legendy zprvu přijímal a propouštěl prostitutky v jednom lokálu v Sankt Pauli, hamburské čtvrti tělesných rozkoší. „Potrpěl si tak trochu na tituly, takže v tomto období dělal, podle vlastního upřesnění, profesionálního šéfa,“ vzpomínal Ota.

Z nějakého důvodu však Leo na tuto kariéru rezignoval — snad to souviselo s touto příhodou. Jednou večer totiž jakýsi malý kulhavý človíček „hodil po pasákovi stoličku a urazil mu půlku hlavy a mozek postříkal tatínka“.

Leo si toto varování osudu vzal k srdci. Nikoli bez příčiny byla v jeho pohledu „obsažena tisíciletá moudrost předků [...] ten prokletý smutek, kterej nosí židovský národ celá staletí“. Odjel z Hamburku společně s cirkusem Sarrasani, kde se naučil chvat „hanzi eš grif“ a zamiloval se do zápasnického stylu „chyt', jak můžeš“.

Ať už byl „hanzi eš“ kdokoli, jeho zápasnický chvat se mladému Popperovi nejednou hodil. Stejně jako „filmová škola“, kterou absolvoval v Hannoveru, přestože si tam zahrál pouze vedlejší roli krmiče a hlídače tygrů v němém filmu *Pancéřová komnata*. Pak se podle synova svědectví potuloval po Německu. „Často se trásl zimou a hladověl. Prodal šaty, cylindr, monokl.“

V Darmstadtu už tu bídu nemohl vydržet, a tak na pět let narukoval do cizinecké legie. „Dal jsem se zlákat na Afriku a peníze, protože jsem byl mladý a hloupý,“ řekl Otovi. Leo už od dětství snil o tom, že bude lovit lvy. Ještě řadu let poté vyprávěl synům o svých afrických dobrodružstvích: „Nejdřív jsem lva střelil. Prásk. Pak jsem ho chytil za ocas, roztočil a bouchnul s ním.“

O tom, že v Maroku žádní lvi nejsou, se dozvěděl teprve na lodi *Sidi Brahim*, která ho vezla společně se skupinou podobných životních ztroskotanců do Afriky. Až na místě pochopil, že budou lovit lidi.

Příslušníci cizinecké legie celé dny pochodovali pouští. Za jejich rotou šli velbloudi a na hrbech nesli koše. Vojáci do nich házeli těla kamarádů, kteří zemřeli vyčerpáním. Pak je v bílé pevnůstce obklopené ze všech stran pískem pohřbívali v bednách.

Po roce takového života přesvědčil Leo svého spolubojovníka Zubana, že společně uprchnou. Jezdce, který je pronásledoval, zastavil třemi výstřely. Legie, štíři ani vedro je nedostali, ale ztratili kompas a místo do Tangeru se vydali doprostřed pouště. Pili vlastní moč a málem přišli o rozum. Vyčerpané je zajali Arabové. Svlékli je donaha a šejk rozkázal, aby Zubanovi podali džbán vody. Když nebohý Jugoslávec ukojil svou žízeň, černě oblečený Arab mu jediným seknutím meče stál hlavu.

Leo byl obřezaný, takže ho pouštní lidé nechali naživu. Přijali ho mezi sebe, jen musel předstírat němého. Vyhnali ho až ve chvíli, kdy jim začal běhat za dcerami. S nalezeným kompasem, porcí pečeného jehněčího v pytli a zásobami vody se dostal ke Středozemnímu moři. A odtamtud do Malagy, kde si nějakou dobu pobyl v místním vězení. V cele si neustále propěvoval píseň „Avanti popolo“ a stal se komunistou začátečníkem (tedy přinejmenším to tvrdil, když po letech vstupoval do strany).

Z Malagy se dostal do Konstantinopole, které se v té době říkalo Cařihrad. Viděli ho na palubě lodi *Tereza Taja*, jež vozila do Konstance ruské šlechtičny. Krmil je sardinkami, a „když omdlávaly horkem, omýval jim jejich krásná prsa“.

Všechno krásné však jednou skončí. Leovi se začalo stýskat po vlasti. Po sněhu, po pivu z buštěhradského pivovaru, po českých buchtách s mákem a tvarohem. Pojíždě na sáňkách ze zámeckého vršku. Odjel do Bukurešti a na velvyslanectví si vyžebal jízdenku na vlak do Prahy. Posledních pětadvacet kilometrů z Wilsonova nádraží domů došel pěšky. Večer usnul ve sněhobílé peřině, kterou mu připravila babička Malvína.

Nějak takto vyprávěl Leo ten příběh svému synovi. Mluvili spolu dlouhé hodiny, jako by chtěli dohnat ztracený čas. Otu krátce předtím propustili z léčebny a on si ani nevzpomínal, kdy se naposledy cítil tak skvěle. Do Prahy se vracet nechtěl.

Po večerech si zapisoval do poznámkového bloku: Ferdinand Popper měl v Buštěhradě zemědělskou usedlost, patrový dům s kovárnou a „slušnější rybník uprostřed města, z jedné strany pivovar, z druhý topoly, a jinak domky a chalupy. Ale tatínek se vozil po tomhle rybníce už jako kluk na neckách, plul po něm na neckách i jeho tatínek, dědeček i pradědeček, a tak ho k rybníku vázalo jakési pouto předků (mezi námi, taky to, že v tomhle rybníku rostli rychle chutní kapři)“.

Moc času jim nezbyvalo. Synovi — pět let. Otcí — dva měsíce.

2

Vidina několika generací rodiny Popperových, kteří se plaví na neckách po buštěhradském rybníce, se zdá příliš krásná na to, aby mohla být pravdivá. Přesto mnohé ukazuje na to, že to není pohádka, ale doklad živé rodinné tradice vzpomínání, předávané z generace na generaci.

Nejstarší člen rodu Popperových, u něhož známe jméno a příjmení, byl Juda Löbl Popper (1746—1829) a pocházel z obce Ostrovec-Lhotka. Ta se nachází zhruba na půli cesty mezi hradem Křivoklát ve středních Čechách (k jehož panství kdysi patřila) a největším městem západních Čech — Plzní. Nedaleko teče řeka Berounka, která stejně jako Mže pramení v Českém lese, protéká kolem Plzně, Lhotky, Branova a Křivokláta, až se nakonec na předměstí Prahy spojí s řekou Vltavou.

V dobách mládí Löblova syna Judy směli židovští poddaní Habsburků bydlet pouze v zemích Koruny české, ve více než osmi stech tamních vesnic a městeček, vždy jen pár rodin v každém z těchto sídel, a to v patřičné vzdálenosti od katolických svatostánků. Všichni museli dodržovat nařízení nosit na svém oděvu zvláštní označení. Ženit se mohli pouze nejstarší synové; na základě takzvaných familiantských zákonů, platných od roku 1726, byl stanoven maximální počet židovských manželství (6 400 v Čechách, 5 106 na Moravě a 1 245 v českém Slezsku). Přesto se židovská populace v Českých zemích systematicky zvyšovala. Příčinou byla vysoká porodnost, a to jak v oficiálních, tak i v neoficiálních partnerských svazcích. V polovině devatenáctého století čítala více než padesát tisíc lidí.

Juda Löbl Popper měl dvanáct dětí, z toho osm synů. Celý život strávil ve Lhotce, z dochovaných pramenů plyne, že se věnoval podomnímu obchodu a prodával tabák. Byl už dospělý muž, když Židé v roce 1781 získali část práv, která měli křesťané (tehdy bylo mimo jiné zrušeno nařízení nosit na oděvu zvláštní označení). Výměnou za to museli přijmout německá jména a příjmení (od ledna 1788), posílat děti do škol a při obchodování i úřední korespondenci užívat němčinu. Vlivem takzvaných josefínských reforem z let 1781—1789 se čeští Židé po dalších sto let šzili především s německou kulturou.

Juda si zvolil příjmení Popper, které pochází z německé výslovnosti hebrejské zkráceniny slova Frankfurt, což možná

svědčí o tom, že jeho předkové pocházeli právě z tohoto města. V roce 1790 se narodil jeho syn Lazar, ten se po svatbě usadil v sousední vsi Hřešihlavy, kde se narodilo jeho šestnáct dětí, nejstarší z nich byli Jacob (v roce 1823) a Emanuel (o němž ještě uslyšíme). Hřešihlavy, které se nacházejí na malebném místě v meandru řeky Berounky, byly jedním z významných židovských středisek kraje; tamní židovská obec, jedna z nejstarších v Čechách (1680), měla více než dvě stě členů. Stála tam dřevěná synagoga, cheder, mikve a hřbitov, založený na začátku devatenáctého století. Stal se místem posledního odpočinku Lazara a jeho manželky Adelheid.

V roce 1850 se nejstarší Lazarův syn Jacob oženil s Katharine Hellerovou (po matce Popperovou), vnučkou nevlastního bratra svého otce. Mladí manželé zprvu bydleli ve Hřešihlavech, kde přivedli na svět prvních pět dětí. Šestý potomek — syn Ferdinand — se narodil v roce 1858 v Horšovském Týně nedaleko hranic s Německem. Jacob byl patrně neklidná duše, neboť se krátce po Ferdinandově narození (ale ne později než v roce 1866) opět přestěhoval. Po smrti tchána a tchyně totiž rodina přesídlila do Buštěhradu, Katharinina rodného města. Ferdinandovi tehdy nebylo ani osm, což znamená, že v dětství se skutečně mohl plavit na neckách po tamním rybníce. Nemůžeme vyloučit, že tuto zábavu vyhledával i jeho dědeček Phillip Heller. Otovi předkové každopádně bydleli v Buštěhradě zcela jistě přinejmenším sto let před jeho narozením.

Popperovi byli *landesjuden*, tedy venkovští Židé. Za dob habsburské monarchie se toto označení vztahovalo na většinu císařových poddaných izraelského vyznání. Živili se drobným obchodem, jejich zákazníci byli sedláci, tudíž vesměs ovládali češtinu, která se stala jejich druhým jazykem, po jidiš nebo němčině. „V malých venkovských městech tam žily židovské obce v nejlepší shodě se sedláky a drobnými měšťany,“ napsal Stefan Zweig, který z tohoto prostředí také pocházel.

„A tak jim zcela chyběla sklíčenost a na druhé straně ohebně dravá netrpělivost haličských, východních Židů. Silní a odolní díky životu na venkově kráčeli jistě a pokojně svou cestou jako sedláci ve své vlasti přes pole.“

Tento idealizovaný obraz fyzické zdatnosti Židů odpovídá první polovině 19. století, kdy většina rakouské židovské populace obývala jižní a západní Čechy a Moravu, zatímco v Praze (přesněji řečeno v pražském ghettu, jehož zdi byly zbořeny teprve v roce 1851) jich žila jen nepatrná část. Židovští poddaní Habsburků se nemohli usazovat tam, kde chtěli. Byli záměrně rozeseti mezi české venkovany a čím dál obtížněji si uchovávali své vlastní tradice a zvyky. Vynikající znalkyně této problematiky Wilma Iggersová, emeritní profesorka univerzity v Buffalu a zároveň vzdálená příbuzná Popperových, píše, že v řadě lokalit (jako třeba v Horšovském Týně, kde žila před válkou) nebylo snadné shromáždit byt jen deset mužů do minjanu, aby se společně pomodlili. V Čechách se reformovaný judaismus neujal, takže odklon od ortodoxní víry se zpravidla pojil s ústupem židovské náboženské praxe, což napomáhalo asimilaci. K ní docházelo hlavně poté, co v letech 1848—1849 císař František Josef I. osvobodil venkovský lid od roboty a *landesjuden* od povinnosti bydlet na venkově. Čeští venkované i Židé přesídlovali do měst, kde — jak píše Stefan Zweig — se ti druzí jmenovaní brzy „emancipovali od ortodoxního náboženství, stali se vášnivými přívrženci náboženství doby, ‚pokroku‘“.

„Myslím, že lidi teď nevědí, jak jsme byli asimilováni,“ napsala mi v e-mailu profesorka Iggersová. Ovšem i mezi Čechy, kteří byli vytrženi z tradičního prostředí, přestože byli v převážné většině římskými katolíci, postupovala sekularizace rychle. Na konci století se to projevilo jako významný činitel podporující asimilaci Židů s českou kulturou a také smíšená manželství. V roce 1900 se už většina českých Židů (54 %) hlásila k české národnosti.

Ve značné míře právě díky nadání a podnikavosti Židů se České země staly v průběhu devatenáctého století nejprůmyslovnější částí habsburské monarchie. Když prosincová ústava z roku 1867 zajistila rovnoprávnost Židů, „židovští obchodníci se svým obchodním nadáním a mezinárodním přehledem [...] poznali nutnost a plodnost přechodu na průmyslovou výrobu“, a to nejen v Praze, ale i v převážně německy hovořících průmyslových střediscích na severu země, jako byl Reichenberg (Liberec), Komotau (Chomutov) nebo Aussig an der Elbe (Ústí nad Labem), vzpomínal Stefan Zweig. „Zakládali, většinou s nepatrným kapitálem, ony improvizované, nejdříve jen vodní energií poháněné továrny, které se postupně rozrostly v mohutný český textilní průmysl ovládající celé Rakousko a Balkán.“

Místem překotných změn se stal i Buštěhrad. Život malebného městečka se po celá staletí točil kolem místního zámku na návrší nad okolními polnostmi. Vystavěla ho velkovévodkyně toskánská, rozšířili potomci jejího zetě a hospodařili na něm Habsburkové, kteří po prohrané rakousko-francouzské válce v roce 1859 vyměnili své državy v Lombardii za panství italské šlechty v Čechách. Pánem na Buštěhradě byl poslední korunovaný český král Ferdinand V., strýc císaře Františka Josefa I., pro svou rozumovou těžkopádnost přezdívaný Dobrotivý. Ještě za jeho života bylo v nedalekém Kladně objeveno ložisko černého uhlí. Krátce nato Buschtährader Eisenbahn, první soukromá železnice v Českých zemích, spojila tamější doly s Prahou a průmyslovými centry na severu země. Na konci století Karl Wittgenstein, vlivný zástupce asimilované vídeňské průmyslové buržoazie (a otec slavného filozofa Ludwiga Wittgensteina), založil v Kladně huť, kterou na počest své manželky Leopoldiny pojmenoval Poldi. V kladenské hornické a průmyslové aglomeraci pracovalo několik desítek tisíc lidí, povětšinou obyvatel okolních vesnic, jako byly Dříň,

Dubí, Lidice, Kročehlavy nebo Středokluky. V téže době se na českém venkově objevili noví zemědělci.

Pomyslíme-li na pražské Židy období *fin de siècle*, představíme si německy hovořící právníky a lékaře, podnikatele a bankéře, vědce, úředníky a obchodníky. Byli to lidé vzdělaní a dobře postavení; právě díky asimilovaným Židům zněla němčina od Vídně až po Lvov, od Prahy až po Budapešť, Krakov, Jasy a Černovice. Nicméně ne všichni *landesjuden* a jejich potomci deklarovali němčinu jako svůj rodný jazyk. A ne všichni žili v Praze. Někteří „silní a odolní díky životu na venkově“ se — jakmile dostali příležitost — začali věnovat zemědělství. V rámci ústavy z roku 1867 povolil císař Židům kupovat ornou půdu; mimoto si ji mohli pronajímat. Tyto možnosti se rozhodlo využít několik tisíc židovských rodin. Byli mezi nimi také prarodiče Oty Pavla.

3

Ferdinand Popper se oženil pozdě — bylo mu už osmatřicet let. Nevěsta Malvína Abelesová, dvakrát mladší než on, pocházela z Jičína a byla to mladší sestra manželky jeho staršího bratra Marka (Maxe). Po svatbě se usadili v Buštěhradě, pravděpodobně v domě Ferdinandových rodičů, kteří zemřeli na začátku 20. století. Hospodařili na okolních polnostech, které si pronajímali od sedláků, ti sice práci na poli vyměnili za dřinu v dolech, ale nechtěli se své půdy zbavovat. Vlastnili tedy pouze maličký pozemek za domem a Malvína na něm pěstovala zeleninu. Byla výborná kuchařka, vařila prvotřídní zvěřinu, krutí maso, zajíce na smetaně a ryby.

Podobně jako mnoho dalších českých Židů slavili Popperovi nejdůležitější křesťanské svátky — Vánoce, a dokonce i Velikonoce. Malvína platila místnímu faráři za dvě místa i v první řadě v kostele a chodila na katolické mše, přestože ne-

byla pokřtěná. Chtěla dát najevo, že se neliší od sousedů. Ferdinand mezitím utrácel peníze v podniku hostinského Oplta na druhé straně rybníka. Byl to vášnivý karbaník, velice rád si zahrál mariáš.

Malvína potřebovala dvě místa kvůli své korpulentní postavě. Její současníci prohlašovali, že vážila přes sto kilo a že ztloustla poté, co porodila čtyři děti — Lea, Karla, Ottu a Helenu. Právě z tohoto důvodu vlastně neopouštěla Buštěhrad. Když jednou v neděli Ferdinand zapřáhl bryčku a povozil ji po okolí, byla to pro ni taková událost, že o ní vyprávěla ještě svým vnoučatům.

Maminčiným miláčkem a mazánkem byla nejmladší dcera Helenka. Naopak z hochů vyrostli rošťáci, hlavně z nejstaršího Lea. Už odmalička ho to táhlo k českým sousedům, kladenským horníkům. Učili ho sprosté písničky, kterými svou matku doháněl k zuřivosti. Nechtělo se mu učit, brzy ho ostatně vyloučili ze školy, protože hodil po učiteli kalamář. Od té doby se poflakoval, chytal ryby v rybníce, a když byl starší, utíkal se psem a dřevěnou puškou do blízkých luk a předstíral, že loví zajíce. Házel po nich také kameny. Rex se občas vrátil s uloveným ušákem a chlapec ho pak u hokynáře vyměnil za čokoládu. Snil o tom, že se jednou vypraví na lov nějakého pořádného zvířete — lva, medvěda nebo aspoň jelena. Nejdřív se však začal zajímat o děvčata.

Popperovi synové vyrůstali mezi mladými venkovankami, které se nechávaly najímat na sezonní práce na polích, na zahradě nebo jako sloužící v domácnosti. Příležitostí k románkům tedy nebylo málo a Popperovi se zanedlouho dočkali několika vnoučat, jejichž matky byly křesťanky. Bylo by přehnané tvrdit, že spolu chlapci závodili, ale je pravda, že si nenechali ujít žádnou příležitost.

„Nejmladší z nich, Otto, udělal dítě sestře kluka mojí mámy,“ prozradila mi Slávka Kopecká, vnučka majitelky buštěhradské

pekárny, která brala mouku od Popperových (a pekla z ní české buchty, které měl Leo tolik v oblibě).

Kopecká znala také Jaroslava, nevlastního bratra Oty Pavla. Toho měl totiž jeho otec se služkou svých rodičů.

4

Stalo se to tak, že když Leo oslavil osmnáctiny, Rakušané ho poslali do armády. Dostal se na italskou frontu. Nic moc se tam nedělo, proto se z nudy vypravil na lov a zastřelil jelena. Jenže jelen měl svého majitele, takže Leovi za něj brzo poslali mastný účet. A protože neměl na to, aby ho zaplatil, vypařil se domů. Myslel si, že mu to projde, válka totiž právě skončila.

Do Buštěhradu přijel v uniformě rakouského důstojníka, kterou ukradl ve skladu. A navíc prý na běloušovi (to už je však zcela jistě legenda). Když ho otec uviděl, málem ho trefil šlak, protože krátce předtím zaplatil za zvěřinu nejdražší účet v životě (dokonalá habsburská byrokracie zjevně přežila sesazenou monarchii). Není tedy divu, že když slečna Kalinová brzy nato otěhotněla, rozzuřil se a přerazil o něj židli.

Poznal Ota vůbec někdy svého nevlastního bratra? Prohodil s ním alespoň pár slov — a pokud ano, uvědomoval si, s kým mluví? Nic tomu nenasvědčuje, třebaže Jaroslav Kalina, který byl o celých deset let starší než Ota, bydlel s matkou poblíž Buštěhradu. Když byl Jaroslav malý, Leo posílal jeho matce peníze (sice ne z vlastní kapsy, ta byla úplně prázdná, ale z kapsy otcovy). Měl také Jaroslavovu fotografii, pořizovanou v době, kdy byl jeho nemanželský syn už dospělý, musel ji tedy dostat až ve čtyřicátých letech, snad za druhé světové války. Znamená to, že byl ve styku se synem nebo jeho matkou i po tolika letech. A to přesto, že už měl tehdy vlastní rodinu.

Jeho vyvolenou se stala devatenáctiletá Hermína Netrefová. Také ona sloužila u Popperových, začala u nich bydlet už

v dětství, v době, kdy Leo pobýval v Africe. Hermína — nebo také Herma, jak ji oslovovala babička Malvína —, pocházela z nedaleké vsi Dubí, která je dnes součástí Kladna. Měla pět sester a řadu příbuzných po celém okolí; muži pracovali v dolech nebo průmyslových závodech, ženy se staraly o domácnost nebo se nechávaly najímat jako služky nebo na sezonní práce. Hermína pomáhala v kuchyni, ale dělala i náročnější práce; Leo si jí všiml, když se vracela s prádlem od rybníka. Hned se mu zalíbila.

Sňatek uzavřeli 7. června 1924 na Kladně. O půl roku později, 26. prosince, se narodil jejich prvorozený syn Hugo. Ženichovi rodiče zpočátku nad nuznou gójkou ohrnovali nos. Rovnou jim řekli, že je živit nebudou, manželé se tedy z Buštěhradu odstěhovali. Usadili se v malé vesničce ztracené v lesích u Mariánských Lázní (kde se narodil Hugo) a zakrátko poté v nevelké vsi poblíž Plzně, kde se 24. března 1926 narodil jejich druhý syn Jiří.

První léta třeli bídu s nouzí, jedli, co se dalo; mnohdy se museli spokojit s tím, že měli jen „osolené houby bez vajíček a chleba se zdravou cibulí“. Leo obchodoval se vším možným, prodával mimo jiné hasicí přístroje Tutankamen. Příliš úspěšný nebyl, protože „bylo známo, že po zásahu Tutankamenem vyhořela nejedna fabrika“. Byl však přesvědčený, že by předvedl, co dokáže, jen kdyby dostal příležitost nabídnout svým zákazníkům skutečně prvotřídní zboží. Například švédské vysavače.

Leo se v Plzni seznámil se zástupcem společnosti Elektrolux. Ten si ho pozval do kanceláře, kde mu do ruky vtiskl dřevěný kufřík. Leo měl zajet do Rokycan a získat tam zákazníky.

Jenže neměl peníze ani na jízdenku, proto se vypravil do bezmála dvacet kilometrů vzdálených Rokycan pěšky. Tam prý stál dvě hodiny na náměstí, než se odvážil navštívit prvního zákazníka a přednést mu naučenou formulku: „Já jsem

reprezentant firmy Elektrolux a prodávám vysavače se značkou Made in Sweden.“

Ten den prodal pět vysavačů a během prvních deseti dní — jednatřicet. V Plzni tomu nechtěli věřit, ale když si překontrolovali účetnictví, všechno souhlasilo. Nadřízení vzali Poppera do centrály v Praze a ukazovali ho tam jako osmý div světa. Zanedlouho se stal mistrem republiky u firmy Elektrolux, dostal zlaté hodinky značky Movado s dvojitým pláštěm (a za rok ještě jedny), přestěhoval se s rodinou do Prahy a — jak to vystihla Hermína — „začal vyvádět“. Svět mu konečně ležel u nohou. Minimálně tedy svět vysavačů.

5

A jak to bylo doopravdy? Leo usiloval o práci u Elektroluxu už v roce 1924, ale zástupce společnosti z Plzně ho odmítl. (Leo poté dospěl k závěru, že se zástupce bál o vlastní pozici.) Teprve o dva roky později dostal nabídku, která se neodmítá. Přislíbili mu práci natrvalo, pokud se zaváže, že do konce roku prodá určitý počet vysavačů a lednic. Byl to nespílitelný úkol, protože v roce 1926 žili na českém venkově lidé, kteří „lpěli na koštěti a smetáku stovky let a vysavač za dva tisíce považovali za čertovský vynález a úplnou zbytečnost“. Leovi však nezbylo nic jiného než souhlasit. Měl přece manželku a dvě děti, které musel živit.

A podařilo se mu to. „Firma Elektrolux udělala s mým tatínkem veliké terno,“ vzpomínal Ota. „Těžko říci, v čem to bylo, ale v tomhle oboru byl génius, a u géniů se nadání těžko pozná v umění, natož v prodeji vysavačů prachu.“

Ota Pavel příliš nepřeháněl, když psal o významné úloze, kterou jeho otec sehrál v československé pobožce společnosti. V roce 1929, tedy v období prvních let Leovy kariéry u Elektroluxu, proslula firma mimořádně zdařilou reklamní kampaní.

Leo a Hermína Popperovi se svými syny Jiřím, Otou a Hugem, 1934

Jejím ústředním motivem se stala fotografie malého chlapce v oblečku, který seděl na vysavači jako na houpacím koníkově. Plakát měl obrovský úspěch po celém světě. Oním chlapcem byl nejstarší syn Popperových Hugo.

Vysavač byl novinkou v celosvětovém měřítku; Elektrolux tento výrobek prodával teprve pár let. Člověk, který s prozřetelností vizionáře odhadl obchodní potenciál tohoto vynálezu, byl švédský podnikatel Axel Wenner-Gren; právě on přesvědčil majitele Elektroluxu, aby zakoupili patent a uvedli vysavače do široké distribuce, výměnou za podíl na prodejích. V následujícím desetiletí už byl majitelem a prezidentem firmy on. Avšak tento úspěch by se nekonal, nebýt talentovaných prodejců, jako byl Leo Popper.

Leo prakticky ihned pronikl mezi firemní „šampiony“, vítězil v místních a následně mezinárodních žebříčcích prodejců. Byl jiný než jeho kolegové, „měl v očích veselost, smutek i pokoru, a hlavně šarm elegantního a hezkého muže, byl neodbytný a drzý, ale vždycky to mělo hranici vkusu,“ napsal

Ota. „To jen zlí jazykové z řad konkurentů o něm říkali to staré otřepané, že ho dveřmi vyhodí a on tam znova vleze oknem.“

V polovině třicátých let už byl Leo Popper mistrem světa v prodeji lednic a vysavačů firmy Elektrolux. V každoroční soutěži porazil své konkurenty z několika desítek jiných zemí; Ota uváděl, že z pětapadesáti, ale otec písemně potvrdil, že jich bylo třicet pět. Při té příležitosti obdržel zlatou medaili Švédské obchodní komory, kterou mu v Praze slavnostně předal prezident společnosti Wenner-Gren.

Nutno říct, že Leo se ocitl ve správný čas na správném místě. Ve dvacátých letech zažívalo Československo období prosperity, a dokonce i během velké hospodářské krize v následujícím desetiletí zůstalo jedním z nejbohatších států Evropy. České hospodyně jako jedny z prvních odhalily kouzlo světa produktů lehkého průmyslu, všechny ty hrnce, plynové trouby, pračky, lednice a vysavače, které změnily život tehdejších žen (a poskytly jim alespoň trochu volného času).

Popper byl drobný, třebaže zdaleka ne nejmenší apoštol emancipace domácností. A když bylo potřeba, dokázal i zázraky. Vysavač prodal i obyvatelům vsi Nesuchyně, přestože v té době ještě nebyla elektrifikovaná. „Slíbil jim přirozeně, že jim pomůže elektriku zavést, ale nikdy to neudělal.“ Prodal vysavač také učiteli, po kterém před lety hodil kalamář (a byl za to vyloučen ze školy, a on se proto nikdy v životě nenaučil napsat bezchybně ani ta nejjednodušší slova). Prodal vysavač strážníkovi, který ho před lety přistihl při pytláčení a zabavil mu hamrlesku. Údajně prodal lednici i ministerskému předsedovi Malypetrovi, a šéfu diplomacie Benešovi dokonce dvě.

Dvě lednice prodal také malíři Nechlebovi. Ten — podobně jako všechny postavy knihy *Smrti krásných srdců* — skutečně existoval. Vratislav Nechleba působil jako rektor pražské Akademie múzických umění a byl vyhledávaným portrétistou, namaloval čtyři československé prezidenty (a všechny je

přežil, zemřel totiž v roce 1965 ve věku osmdesáti let). Měl portrétovat i manželku generálního ředitele Elektroluxu Františka Kominíka (v Otově knize se jmenuje František Korálek), ale nakonec z toho nebylo nic, protože umělec odmítl „takovouhle paničku“ malovat.

Na povýšení, které mu ředitel přislíbil za to, že portrétování zařídí, si tedy mohl nechat zajít chuť. Stejně tak i na vysněný román s ředitelovou manželkou. Paní Irma se mu totiž nesmírně líbila, protože „na Židovku měla nezvyklé blond vlasy a modré oči, potom překrásně vymodelovaná ňadra, jež se vypínala pod působivými látkami jako atlas nebo šantung, a pevný oblý zadeček“.

Vratislav Nechleba se před smrtí Popperovi přiznal, že sice strašlivě nerad maloval ženy, ale jednu výjimku chtěl skutečně udělat — pro jeho manželku Hermínu. Ještě po třiceti letech litoval, že v sobě nenašel odvahu, aby mu o tom řekl.

Zebry

1

==
32

Nejmladší syn Hermíny a Lea Popperových se narodil 2. července 1930 v sanatoriu Sanop na pražském Smíchově. Blízcí mu říkali různě — Otto, Otík, Otí, někdy i Oťas, ale nejčastěji Ota.

Chlapec si dlouho neuvědomoval, že je Žid. Poloviční Žid. Zebra, jak žertem říkával jeho otec. Jako dítě si vždycky stoupl do pozoru, když se „z rádia linula hymna ‚Kde domov můj‘“. Jednou se stalo, že bratři už leželi v posteli, ale když uslyšeli hrát píseň „Kde domov můj“, vyskočili z peřin jen v nočních košilích a „tatínek nás pyšně ukazoval hostům, jak jsme vlastenecky vychovaní“.

V češtině funguje slovo „domov“ jako označení pro vlast a na rozdíl od polského výrazu *ojczyzna* se neodvozuje od otců, nýbrž od domu. Leo byl Žid, měl německé příjmení, ale pokládal se za českého vlastence a v tomto duchu také vychoval své syny. Při sčítání obyvatelstva v roce 1930 otec prohlásil, že všichni členové rodiny jsou české národnosti. „Tatínek měl vůbec tuhle zemi rád a asi víc než maminka, která byla křesťanka; ale pro ni to bylo jaksi samozřejmý, že má domov, kdežto můj táta ho hledal za pomoci předků stovky let, než ho našel.“

Hermína ve skutečnosti přestala chodit do kostela nejpozději po svatbě s Leem; v oddacím listu má v kolonce „vyznání“ uvedeno „bez vyznání“. Jiří Pavel kdysi prohlásil, že jeho

matka „nevěří v Ducha svatého a zázračné početí, ale v lásku, která zázrak způsobuje“. Náboženská praxe se u Popperových doma omezovala na zdobení vánočního stromečku. Leo chodil do synagogy jen při příležitosti nejvýznamnějších svátků a důležitých rodinných událostí, jako bylo například narození starších synů. Dělal to nepochybně pod tlakem svých rodičů — Hugo Pavel vzpomínal, jak ho obřezali, aniž o tom jeho rodiče věděli, a do synagogy ho zavedli také prarodiče. Když se Popperovi přestěhovali do Prahy, Leo nešel na židovskou obec dokonce ani po narození nejmladšího syna. Z právního hlediska byl Ota bez vyznání.

Popperovi, jako všechny šťastné rodiny, byli v určitém ohledu typičtí. Ve třicátých letech si v Československu téměř polovina Židů brala za manžele Nežidy. Diaspora na tomto území byla už na přelomu 19. a 20. století „patrně nejvíc sekularizovaná v celé Evropě,“ jak píše znalkyně česko-židovské problematiky Agata Firlejová. Ale i Češi byli jedním z nejvíce sekularizovaných evropských národů. Laicizace přála asimilaci a smíšeným manželstvím o nic méně než zázrak lásky. Taktéž Leovi bratři a jeho sestra měli nežidovské partnery.

Otovo dětství připadlo na nejlepší léta jeho rodičů. Nikdy předtím ani potom se jim nevedlo tak dobře. Otec „chodil domů a sázel s velkým potěšením stovky na kulatý stolek. Měl pravdu, to uměl jak artista, pouštěl stokoruny z výšky anebo je připlácával. Maminka provolávala výkřiky obdivu a tleskala a my kluci jsme stáli, pusu dokořán.“

Teprve po mnoha letech se spisovatel dozvěděl, že Leo po svém vystoupení „vymáhal peníze z maminky zpátky“. Patrně domů přinášel tržbu, kterou později musel ve firmě vyúčtovat. „Byly však taky časy, kdy k nám chodili exekutoři zabavovat nábytek,“ napsal Ota. Každopádně si však Popperovi žili na vysoké noze, někdy možná i trochu nad poměry. Otec „už dlouho